

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за присъждане на научна степен “доктор на филологическите науки” по научно направление „2.1 Филология (Руска литература)”

Дисертант: доц. д-р Людмила Беженару (Университет в гр. Яш, Румъния)

Тема на дисертационния труд: „КОНЦЕПТЪТ „МАЛКА РОДИНА“ В ДИАЛОГА НА НАЦИОНАЛНИТЕ ЛИТЕРАТУРИ ОТ ХХ–ХХІ ВЕК”

Рецензент: проф. д-р Ренета Божанкова (Софийски университет “Св.Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии, член на научното жури, назначено със заповед № РД 38 – 755 от 23.12.2015 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски”)

Представената за рецензиране дисертация е оригинален авторски труд на Людмила Беженару, доцент (от 2013 г.) в Катедрата по славянски езици на Филологическия факултет в Университета в гр. Яш, Румъния. В Университета в Яш през 1999 г. Л. Беженару е защитила дисертация за получаване на научната степен “доктор по филология” на тема “Очарованието на Гения през романтизма в руската, румънската, френската и английската литература”.

Дисертацията за получаване на степен “доктор на филологическите науки” на доц. Л. Беженару е разработвана в относително продължителен период, както може да се съди по списъка на публикациите, визиращи застъпената в изследването проблематика, и по структурните, терминологичните и методологическите особености на различните части на труда. През 2014 и 2015 г. варианти на дисертацията бяха предложени от автора и бяха обект на две обсъждания в Катедрата по руска литература на Софийския университет, като на автора бяха дадени множество препоръки, част от които са взети предвид в окончателния текст на труда, представен за публична защита.

Дисертацията съдържа 395 страници, като изложението на научните резултати, написано на руски език, е подредено в увод, шест глави, заключение и приложения; библиографията включва 442 заглавия, представени съгласно научния им ранг и жанр.

Рецензираният научен труд е посветен на комплекс от научни проблеми, засягащи близкото минало и актуалните културни процеси, намиращи отражението си в няколко различни научни области (на хуманитарните и на обществените науки), което прави и реализацията на изследването, и изложението на резултатите, и оценката на тяхната валидност особено сложни и дискуссионни.

Уводната част и първите три глави на дисертацията формулират целите и задачите на изследването, актуалността на темата, обхвата на проучения материал, методологическите принципи, от които се ръководи това проучване, както и използваните термини в тяхната хронология на поява и утвърждаване, сфери на приложимост и вариативни тълкувания. Авторът поставя поредица от въпроси, които засягат избрания предмет – словесното творчество, представящо “малката родина” в отношенията ѝ с националната литература, търси мотивировка на фокусирането върху славянски, балкански, кавказки литературни творби и процеси от XX и XXI век, като специално внимание се отделя на различната динамика на развитие на литературите от европейската периферия и тяхното последователно обръщане към два културни хоризонта – европейския и руския. Картината се усложнява от привличането на самата руска литература към европейската, която на свой ред само така, от дистанция погледната, се мисли в цялост и в единствено число, но достатъчно добре познава проблематиката на културните региони, несъвпадащи с държавните граници. Точно към натрупания опит в регионалните изследвания се е насочила и дисертантката, съзнавайки, че така методологическата база и изследователският инструментариум ще се окажат в по-висока степен научно легитимни. Руският вариант на тези изследвания – краезнанието, също има своето място с традицията си и натрупания през години материал.

Съзнавайки, че се опира на дискуссионни концепти, Беженару търси аргументи във всички възможни посоки – и географски, и дисциплинарно. Така са обгледани вариантите на “малката родина” и родния край в ред световни култури, видяно е тяхното литературно проектиране и са потърсени аналогични явления, които са опит за уравнивяване на унифициращите глобални процеси.

В дисертацията и в автореферата са посочени многократно констелации от науки, чийто изследователски апарат е използван, обаче черпенето от много извори не винаги води до задълбочаване на проучването. Изследваният феномен на “малката родина”

несъмнено е многоаспектен, но тъй като той се наблюдава през литературни текстове, а не през други културни феномени, резултатни са онези части, в които са използвани литературоведски и лингвистични подходи, съответстващи на професионалния профил на дисертантката. В дисциплинарната мрежа на изследването прозират ясно две научни области, очевидни за всеки, познаващ късния съветски период - изучаването на литературата на народите на тогавашното държавно обединение и феноменът на “селската проза” и нейното подробно осветляване от литературната критика на периода. Това са два от векторите на труда, като около тях се натрупват имена, заглавия, подходи и модели, които превръщат текста в свидетелство за развитието на една научна тема в отрязък от няколко десетилетия. Това наблюдение обяснява и защо най-убедителната част от дисертацията е IV глава, която е посветена основно на развитието на “селската проза” през XX век - от началото му поне, с Буниновата повест “Село”, през аналогични произведения на други европейски литератури, до прозата от постмодерната културна фаза.

Проследявайки хода на изследването и развитието на авторската концепция, не можем да не се запитаме дали се формулира по нов начин научен проблем в литературната компаративистика или се въвежда по-скоро тема, характерна за “голямата литература”, в случая руската. Авторката констатира отсъствието на темата за “малката родина” в националните (източноевропейски) сектори на литературните изследвания, ала това се дължи не на непроученост на проблема, а на неговата външност. Това, което е научен проблем в контекста на изучаване на културата на многонационална федерална държава, каквато е Русия или преди СССР, “голямата” и “малката” родина и тяхната художествена словесност, по-скоро няма същата постановка в значително по-хомогенните в културно отношение и териториално по-компактните България и Румъния, визирани в дисертацията. В този ред на мисли не намирам за коректно изброяването в един ред на литературите на източноевропейски държави с различна историческа съдба през XX век; необходимо е да се прави по-стриктно разграничение между постсъветски и постсоциалистически като обозначения на сравняваните култури.

Трудното формиране на нов метаезик, който да обозначи явления на два периода и принадлежащи на множество и различни култури, може да се види при определението “национална литература”, употребявано с различни смисли в и извън съветски и постсъветски контекст. От друг характер е затруднението с “регионална литература”, за

която дисертантката разсъждава като за проблематично обозначение с двояк смисъл – регион в националните граници и регион в транснационален смисъл. Л. Беженару прави опит да разгледа понятието и в двете посоки, но “малка родина” е концепт от едната зона – “субнационалната”, като отношението е по вертикала, йерархично. Обратно на това, разглежданите “кавказки” и “балкански” литератури споделят особености и образуват общности, като отношенията имат нейерархичен характер. Когато в тези очертавания на границите на понятия се появят още цял ред назовавания като *литература на селото, на провинцията, на малкия град, на младия град, на региона, на диаспората*, а като противотежест – *литература на материка*¹, става ясно защо дисертантката търси решение за представянето на тези многоравнищни отношения в схематизирането на векторната динамика на литературното развитие, представена в Глава III.

Като цялостен принос на дисертацията, но преди всичко на глави IV, V и VI, може да се оцени представянето на относително слабо познатата поради географската си далечност, непредизвиквала вниманието на българската литературна наука и по-специално на русистиката ни тема за източноевропейските национални култури и отношенията им с доминиращата през съветския период руска литература, както и последиците от тези контакти и влияния в самия край на XX и началото на XXI век. Този принос се дължи и на факта, че най-детайлен и задълбочен е анализът на материал от руската културна история, където именно се търси генезисът и еволюцията на концепта “малка родина”, доколкото неговата състоятелност е в пълна зависимост от съществуването на другия елемент от опозицията – “голямата литература”.

Изследвайки проявите на традиционната култура с нейната ценностна система, отразени в литературата на няколко източноевропейски народа, дисертантката обръща внимание на процесите на културна консолидация и културно разграничаване през последните две десетилетия, като интерес представляват различните векторни посоки в суверенните държави от постсъветското пространство, но и прехвърлянето на вниманието към друг феномен, какъвто е литературата на руската диаспора. Така обсегът на наблюденията се оказва още по-голям – от “малката родина” в рамките на “голямата” до

¹ Впрочем, преводът на “материкова” с “континентална” литература тук няма смисловия обхват на оригиналното руско определение, само по себе си образно и вероятно по тази причина не проявяващо строго терминологичен характер.

емигрантската диаспора или тези на рускоезичните общности в граничните зони на постсъветското пространство.

Работа и със съдържанието си демонстрира, и със самото си съществуване индикира, че сложният възел от проблеми, възникнали в края на XX век в периода на преход, имащ вече своето литературно и културно отражение, е станал още по-заплетен с изместванията на държавните граници и миграционните процеси. В тази ситуация типологична близост може парадоксално да се проследи в традиционните общности и географски отдалечените и обособени зони, в периферията, където процесите протичат по-бавно, а не при привидно хомогенните култури на центъра. Точно тях претендира да познава и представя постмодерната литература, включително и руската и по-широко, източноевропейската. Произведенията на съвременни писатели като Евгений Гришковец, Георги Господинов, Дан Лунгу, Василе Ерну, Камал Абдула, са поставени на изследователската маса с отделни свои текстове, представящи периода на преход, на “пост” съществуване, като са изведени ред сходства, дължащи се на общото минало, но и на тенденциите на съвременността и стремежа към оставяне на разпознаваеми белези, обозначаващи избора на постмодерната поетика. Сред тях е вниманието към герои с маргинални позиции, които в труда са видени в своите по-ранни появявания в литературата за селото, свързани са с християнски мотиви и са проследени в метаморфозите им на “чудик” и “чужак”. Особено интересна е таблицата с тези превъплъщения и назовавания, поместена в края на дисертацията.

В Глава V се отделя място и на концепта “град”, на неговите и литературни, и лингвокултурологични тълкувания, като “малкият град” е свързан с темата за “малката родина” чрез осмислянето в литературните текстове на разнообразните прояви на носталгията. Тази глава е важна за представяне на проблематиката на дисертацията преди всичко със съвременния ракурс, очертан плътно, особено по отношение на процесите в руската и румънската литература, докато някои от констатациите за българската литература и тук, и в другите части на текста, предизвикват известна резервираност, тъй като или фактологически са непълни, или интерпретацията не съответства на създадената у нас представа за конкретния литературен феномен (тук за “Естествен роман” на Г. Господинов). При всички случаи обаче, погледът отвън към българската литература е полезен, защото разкрива в познатото нови черти и, като предлага основа за типологични

сближавания, подчертава, че художествената оригиналност в епоха на масова информираност и всеобща свързаност е все по-трудно достижима, но ако я има, тя е в активирането на комплекса от мотиви, отнасяни към “малката родина” - малкия град или селото, съхранили уникалното чрез консервативността си. Авторката на дисертацията проследява и критическите рефлексии на творчеството на представяните писатели, медийното им отразяване, позициите им в съответната съвременна национална култура и международните им изяви.

В последната Глава VI изследователският поглед се премества към един същностен аспект на темата за литературното отражение на концепта “малка родина” - към неговите пространствени характеристики, с което дисертацията влиза в потока на една от особено актуалните днес тенденции в литературните изследвания, или както пише Л. Беженару, “промяната на интереса на културата от историята към географията, от времето към пространството, позволи на писателите и изследователите по различен начин на определят геопоетическата доминанта на пространството на художествения текст” (с.307). Запътила се към осъществяването на този преход и чрез формулирането на своите изследователски задачи, дисертантката определя образа на пространството в анализираниите художествени текстове, като са сравнени моделите на “регионалната геопоетика” с акцент, поставен върху роман на Йон Друце, но с обгръщащ поглед към спектъра от теми в ключовия концепт на труда – “малката родина” и нейните национални имена.

Дисертацията обхваща значителен период, работи с десетки имена и текстове на писатели от множество национални литератури, познаването на всяка от тях в детайли вероятно е трудно постижимо, доколкото можем да съдим по препратките към българската литература, най-вече при списъчното включване на автори и творби, които имат различно от приписаното им място и значение в културата на ХХ век. Бихме могли да се надяваме, че познаването на другите литератури на фокус, такива като румънската, молдовската, азербайджанската има значително по-голяма дълбочина и представянето на темите им е по-прецизно и коректно. Такова цялостно познаване и задълбочено интерпретиране, без съмнение е налице при представянето на литературата от съветския период и на съвременната руска литература. Точно поради това не може да не се отчете придърпването на текстовете към тезата, а не доказването ѝ чрез тях, видимата на отделни

места предпоставеност при прилагането на концепта “малка родина” за текстове и контексти, на които този концепт е чужд или неприсъщ.

Задачата на дисертационния труд е мащабна, вниманието към регионалните, към местните културни процеси в Източна и Югоизточна Европа следва да се оцени поради научния си принос, особено тогава, когато изследователят (а случаят несъмнено е такъв) познава в детайли и отблизо, в диахрония процесите, създаващи днешния сложен културен релеф на постсъветското пространство след фактическото очертаване на границите през последното десетилетие на XX век. Значимостта на изследването, на събраните фрагменти от актуалното културно състояние – език, светоглед, нагласи, прозиращи в литературните текстове, може да се види в една от ключовите за авторката думи – диалог, а именно в неговото трудно постигане роля могат да изиграят регионалните и гранични територии и общности, все още съхраняващи етнокултурната си специфика.

Авторефератът представя основните положения на дисертацията, водещите аргументи и направените изводи. Преводът на автореферата на български език има известни терминологични неточности, но изпълнява функциите си да представи в български научен контекст дисертационния труд, написан на руски език. Списъкът на публикациите по темата на дисертационния труд съдържа 2 монографии, 17 статии, 21 участия в конференции в периода 2008-2014 г., като географското разположение на публикациите в ред източноевропейски страни съответства и на обхвата на предмета на изследване и подчертава, че проблематиката има своя актуален отглас.

В заключение, като оценявам цялостния принос на дисертацията, отчитайки резултата от дългогодишен труд, реализиран в динамично променящ се контекст, многопластовостта на материала и новостта му за българската русистика и славистика, очаквайки и защитата на някои от спорните тези в изследването, която предстои за чуем в рамките на процедурата, се обръщам към почитаемото научно жури с предложението да присъди на Людмила Беженару научната степен “Доктор на филологическите науки”.

София

12.03.2016 г.

Проф. д-р Ренета Божанкова